

NORUMS BRUK OCH HERRGÅRD

Sent på kvällen den 30 juli 1746 rider Carl Linneaus, sedermera Carl von Linné och hans sekreterare Erik Gustav Lidbeck in på Norumsgård. Förmodligen står brukspatron Herman Kolthoff och hans hustru Catharina på trappan och tarmot. Ovanför dem på entréns syns den Kolthoffska järnstämpeln HKN (Herman Kolthoff Norum) och byggnadsåret 1718.

JÄRNET

Linné skriver om den allra sista biten av färden från Alster till Norum "Vulcani bleke skjortgässar dundrade och släggade med mer än handkrafter, långt bårt wid Hamrarna, intil dess wi kl. 11 om natten kommo fram till Norum efter 5. Quarts resa."

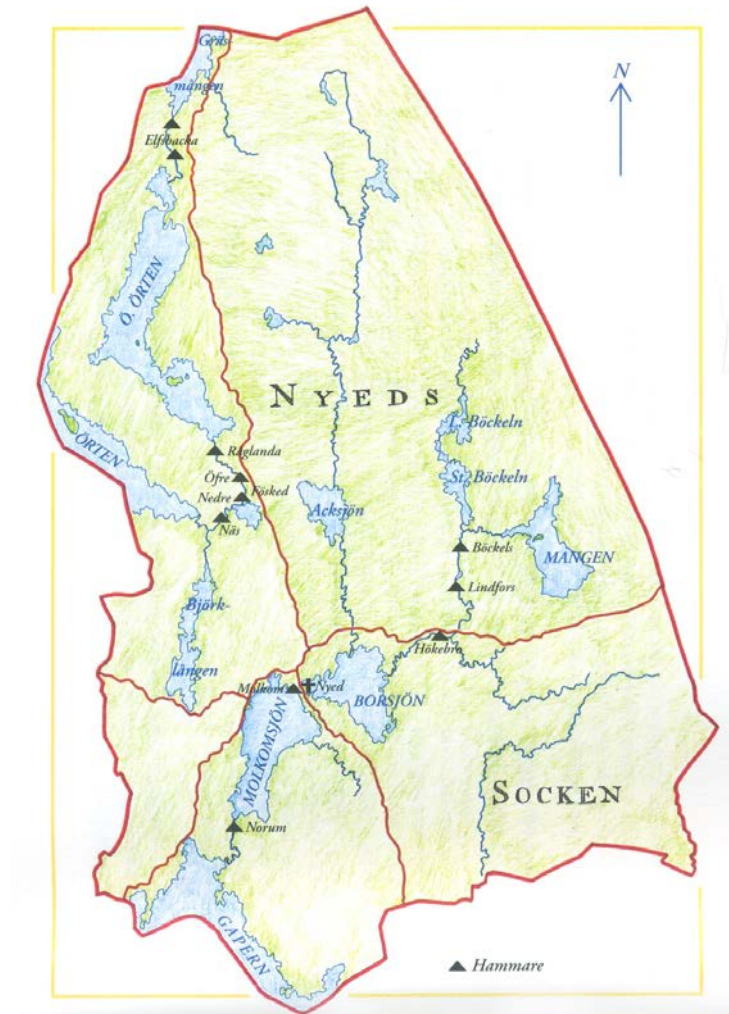
Det var smederna som han kallade Vulcani bleke skjortgässar eftersom de bar långa vita skjortor. Hamrarna, det var Stångjärnshammaren.

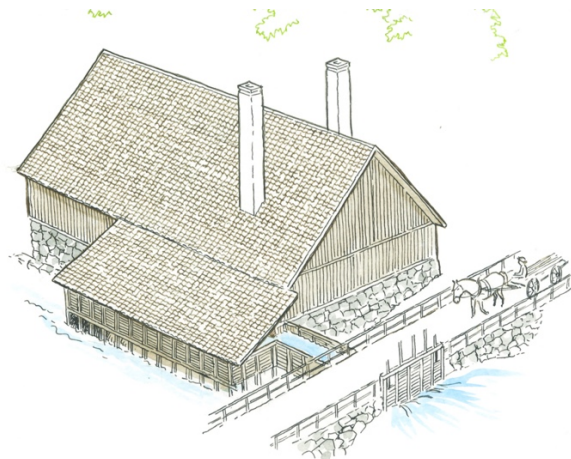
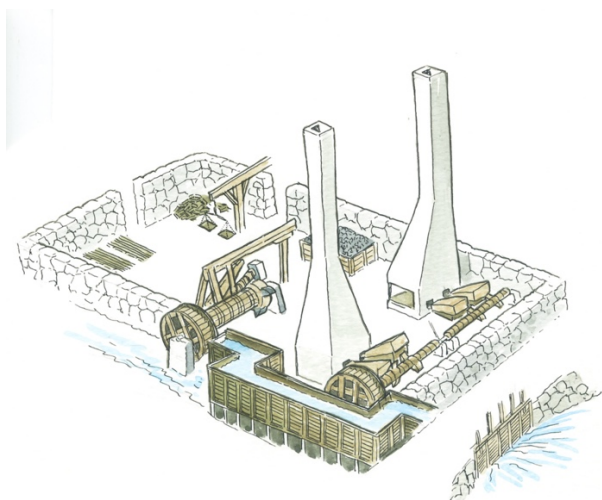
Förklaringen har sin början på 1500-talet då Gustav Vasa förbjöd export av obearbetade råvaror. Seklet efter, 1600-talet, ägnades inte bara åt krig och erövringar nere på den europeiska kontinenten. Nej, man gjorde också reklam för Sverige och man lockade duktigt folk till smeder och affärsmän till landet.

Ett exempel på det är ovan nämnde Hermans farfar, Henrik Kolthoff som invandrat till Sverige 1630 från Tyskland. Han kom att spela en viktig roll för järnhanteringen i bygden. Inte minst genom att ansöka hos Drottning Kristina om "hjälp med motsträviga kolarbönder", ett initiativ som ledde till att Nyed fick privilegier som "bergslag".

Nyedsbygden var en lämplig plats för förädling av tackjärn mellan järngruvorna i Bergslagen som levererade tackjärnet och Väneren som var i direkt kontakt med Västerhavet. Dessutom fanns det gott om skog för kolning. Inom loppet av elva år, med början 1629, invigdes inte mindre än 11 stångjärnshamrar i Nyed. Detta ledde till den största koncentrationen av stångjärnshamrar i förhållande till befolkningen i hela Riket, inkl Finland som var en del av Sverige.

Vad drevs då stångjärnshammaren med? Jo, naturligtvis vatten. Fallhöjden mellan Molkomsjön och Gapern fick vattnet att forsa och hålla igång vattenhjulen, som i sin tur drev både hammaren och blästern till de båda eldhärdarna. Dammluckor reglerade tillflödet.

Åter till juli 1746. Linné skriver efter besöket på Norum "HAMMAREN wid Norums Bruk låg beqwämligt med behagliga Wattudrag, som på sidorna pryddes med höga trån"

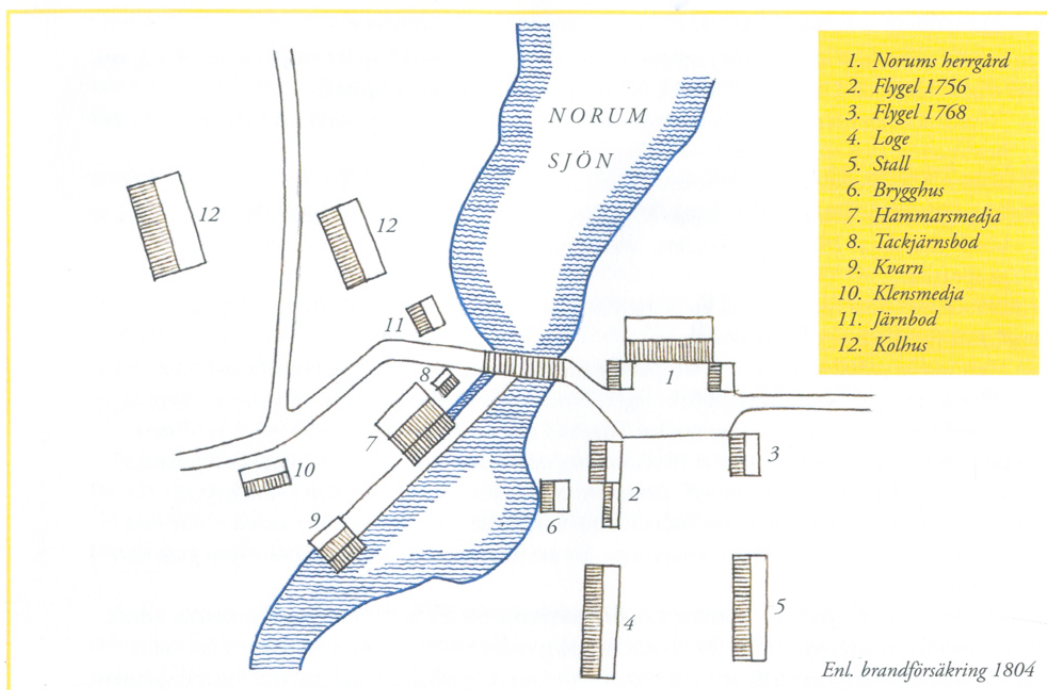
Carl Linneaus och Erik Gustav Lidbeck är på väg hem från sin "Wästgötaresa" och redan efter en natts sömn ska de vidare till nästa övernattningsställe, Nyeds Prostgård. Vad var då naturligare än att använda vattenvägen? De blir rodda över Molkomsjön från dess södra strand där Norum ligger till den norra. Och där, som idag är Molkom blir inte promenaden lång till nästa båt som kommer att ta dem ända fram till prostgården vid Borssjöns norra strand.

Vattnet var på den här tiden betydligt viktigare än i dag, både sommartid och vintertid. Vi i vår tid betraktar gärna sjöar och vattendrag i första hand som en möjlighet till en berikande fritid.

Det färdigberedda järnet från Norums Bruk skulle exporteras främst till England. Från Norumsälvens mynning i Gaperns skeppades järnet på en förtiden mycket stor båt, 18,6 meter lång och 6,1 meter bred med 28 roddare och en rorsman. Mästersmeden Funke på Norums Bruk var förmodligen inblandad i konstruktion och byggande.

Den tunga lasten roddes först till Lillön vid Bråxnäs. Där inväntade man lämplig vind för att kunna sätta segel och segla till Örnäs vid Gaperns sydöstra strand. Sista sträckan till Skattkärr gick landvägen. Skattkärr hade djuphamn vilket inte Karlstad hade. Järnet skeppades på ett fartyg som via Vänern, Göta Älv och Västerhavet hade England som slutdestination.

På det här sättet fraktades järn över Gapern i över 200 år.

JORDBRUKET

Norums Gård är även berömd för framgångsrikt utvecklingsarbete inom jordbruket. Och det är det till stora delar familjerna Lennartsson som bidragit till det.

Herman Lennartsson medverkade till att Hushållningssällskapet bildades i Värmland i början på 1800-talet. Dess tredje Riksmöte hölls faktiskt på Norums Gård. Det första hade hållits i Åbo och det andra på Gotland.

Nästa generation Lennartsson var Lennart Lennartsson. Han var också en framåtblickande person och reste till och med till England för att studera jordbruk. På hans tid introducerades dränering av jordbruksmarken. Efter att diket var grävt så fylldes det med grovt grus och sten. Därefter lade man granslanor över och sist återställdes grästovorna fast med gräset ner.

Trots att ägarna Lennartssons intressen låg åt jordbrukshållet så fortgick förädlingen av tackjärnet som tidigare. Smederna var nämligen mycket självständiga och hade hög status på gården. Tex hade de egen ladugård.

Tredje generationen Lennartsson, Bengt Reinold, var även han företagsam, för att inte säga vidlyftig. Han studerade jordbruk i både England och USA och importerade korasen Short Horn som korsades med den befintliga. En ny koras hade därmed introducerats.

Under hans tid och en period av 4-5 år på 1850-talet upprättades på Norums Gård både kvarn, mejeri, svinhus och en stor loge. Kvarnen och mejeriet finns fortfarande kvar.

Trots sina bedrifter så slutade det hela inte så bra för Bengt Reinhold Lennartsson. Han gick i konkurs. Detta kan ha berott på ett Riksdagsbeslut 1865. Det året avgjordes två för framtiden viktiga frågor. Ständsriksdagen avskaffades och tvåkammarriksdagen infördes. Samtidigt debatterade man den nordvästliga stambanans sträckning. Skulle den gå över Norum som Landstinget i Värmland röstat fram eller över Karlstad? Riksdagen följde inte Landstinget beslut och resultatet känner vi alla till.

Efter detta nederlag och den följande konkursen hade gården flera ägare. Tiden för järnhantering var också över. Stångjärnshammaren på Norum tystnade 1873.

TRÄSLIPERI

En av de nya ägarna var Granström. Han byggde ett träsliperi för massaproduktion till pappersindustrin 1893. Mycket av skogen hade tagits ner för kolningen men det fanns tillräckligt med ungskog kvar.

NYA TIDER

1907 sålde Granström Norums Gård till Mölnbacka-Trysil AB som i sin tur sålde till Axel Lindgren 1917.

1920 brann hela mangårdsbyggnaden ner. Ingen människa kom till skada. All kökspersonal hade ledigt och Axel själv och landsfiskalen, som bodde på Norum, var på väg för att följa bonden på Ås hem efter att de tre hade idkat samvaro på gården.

Biblioteket med ca 4000 band och en stormängd dokument gick upp i rök. Något som förmodligen har fått konsekvenser för dagens ägare av Norums Gård.

Återkommer till det.

Efter brandkatastrofen började epoken med familjen Widén. Först var det Johan Widén. Han arrenderade ut dammen till Nedre Ullerud-Hedås Elförening som 1922 byggde kraftstation för elproduktion. Detta med en avskrivningstid på 20 år. Därefter tillhörde kraftstationen gården.

Johan hade två dåliga år och redan 1924 tog brodern Lars över.

Lars Widén hade emigrerat till Amerika, gift sig och fått två barn. Men när de båda sönerna bara var 5 och 13 år gamla så dog Lars hustru. På en besöksresa till hemlandet med de båda sönerna stannade Lars kvar och övertog Norum.

Yngste sonen Arthur sattes efter studentexamen på Lantmannaskola i Kristinehamn och fick efter det ta hand om gården.

Vi som bor i Nyedsbygden minns framför allt landstingsmannen och riksdagsmannen Arthur Widén. Vad kanske inte så många vet är att han också en tid var Sveriges FN-delegat. Det mest betydelsefulla för bönderna i Norum var nog ändå Kunglig Maj:ts beviljande av 4 620 kr till att utöka elproduktionen så att åtta gårdar fick elektricitet. Tänkbara på kvinnorna som därefter slapp handmjölka korna. Brevet från Regeringen finns kvar och har bl a Tage Erlanders underskrift.

Mangårdsbyggnaden blev aldrig uppförd igen efter branden. Men det fanns gott om andra byggnader som den stora familjen och all personal har kunnat husera i.

Mejeriet lades ner redan 1907, kvarnen slutade mala säd 1975 och elproduktionen upphörde också på 1970-talet. Jorden och skogen är såld och nuvarande ägaren av byggnaderna är Arthur Widéns son Leif.

Avslutningsvis, det finns alltså inget dokument som reglerar dammarna i Norum. I skrivande stund är Leif Widén ålagd att riva dammarna eller att installera en vandringsväg för fisk. Båda alternativen är mycket kostsamma och en rivning skulle dessutom få oerhörda konsekvenser för området runt Molkomsjön. I skrivande stund är ärendet återremitterat till Mark- och Miljööverdomstolen från Mark- och Miljööverdomstolen.

	Molkom september 2020 Kerstin Gevert <u>Illustrationer</u> • Tore Andersson <u>Källor</u> • Ingvar Larsson – Publikationen "Linné i Nyed • Leif Widén - Ägare av Norums bruk och tidigare styrelseledamot i Alstersälvens Vattenråd.
---	---